

OVISSHETENS TID

ULRIKA ANDERSSON, PATRIK ÖHBERG, ANDERS CARLANDER,
JOHAN MARTINSSON OCH NORA THEORIN

Vi befinner oss i ovisshetens tid. Säkerhetsläget i omvärlden är påtagligt försämrat. Det rasar ett krig i Europas östligaste delar. Ingen vet hur länge det kommer att pågå, om fler länder kommer att drabbas eller hur omfattande förlusterna kommer att bli. Kriget pågår här och nu. Men det påverkar generationer framöver. Ovisshet och oro kring vårt eget lands säkerhet har bidragit till ett paradigmskifte där tvåhundra års alliansfrihet brutits i samband med att Sverige ansökte om medlemskap i Nato. När det svenska inträdet kommer att ske är oklart. Det har sagts att ovisshet ofta härstammar från en känsla av förvåning, och förvåning är nog en adekvat beskrivning av reaktionerna på Turkiets, och senare även Ungerns, rävspel kring ratificeringen av Sveriges ansökan. När känslan av förvåning hunnit pågå under en tid övergår den ofta i ovisshet. Och det är ungefär där vi står nu.

Denna tid av ovisshet omfattas också av skenande energi- och matpriser, höjda räntor och en inflation högre än på många decennier. Ovisshet föder osäkerhet och oro. Osäkerhet om hur den svenska ekonomin står sig. Oro för vad som kommer att hända med den egna ekonomin. I många hushåll upplevs privatekonomin som fortsatt stabil, i andra grubblas det över hur pengarna ska räcka till mat och boende. Därtill kan läggas rekord i det dödliga skjutvapenvåldet, där gärningspersonerna blir allt yngre. Samhällets insatser tycks ständigt ligga steget efter. Det råder ovisshet och oenighet om vilka lösningar som är de rätta, vilka insatser som ger effekt, och när det kommer att bli bättre.

Hösten 2022 påbörjades en ny mandatperiod där färgen på ledartröjan skiftade från röd till blå. Regeringsbytet har inneburit ovisshet om hur den nya politiska riktningen kommer att falla ut. En ny åtstramad migrationspolitik har aviserats, ökningen av reduktionsplikten för bensen och diesel har pausats och arbetet mot att möjliggöra nyetablering av kärnkraftsreaktorer har påbörjats. Hos en del väcker det känslor av hopp om att allt kommer att bli bättre. Hos andra väcks tvärtom känslor av ovisshet, uppgivenhet och oro.

Samtidigt kan ovissheten leda till beslutsamhet när gamla sanningar ses i ett nytt ljus. Ett tydligt exempel, utöver Natofrågan, är hur osäkerhet kring energiförsörjningen har bidragit till en omvärdering av kärnkraften. Det är numera en tydlig majoritet av befolkningen som är för kärnkraft (56 procent för och 32 procent mot). För bara två år sedan tyckte en majoritet av svenskarna istället att energikällan skulle avvecklas. Kapitlen i denna forskarantologi tar sig an uppgiften att kartlägga och analysera några av de förändringar som präglar omvärlden på senare tid och i vilken utsträckning dessa har kommit att påverka allmänhetens

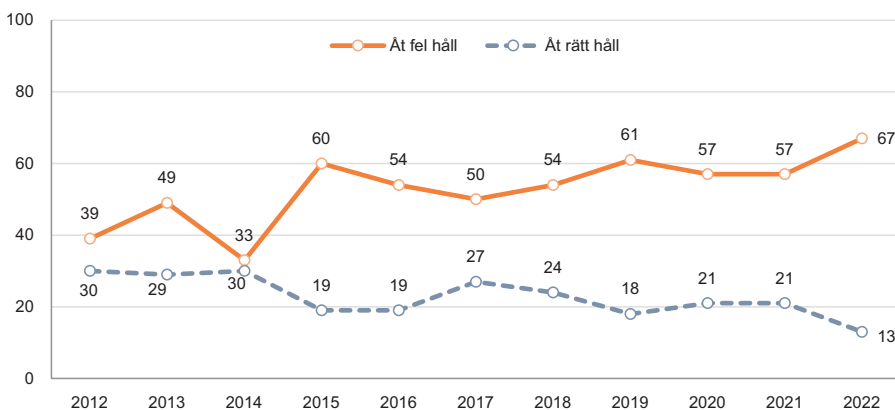
attityder, vanor och prioriteringar. Förhoppningen är att vi med utgångspunkt i 2022 års nationella SOM-undersökning ska kunna bidra till ökad förståelse för och kunskap om den tid vi lever i och vart vi är på väg.

I detta inledande kapitel riktar vi blicken mot hur den svenska befolkningen upplever utvecklingen i Sverige, både generellt och med avseende på den ekonomiska situationen. Allmänhetens oro för ekonomisk kris, ett nytt världskrig och inskränkningar i yttrandefriheten granskas, likaså i vilken mån och i vilka situationer det möjligen skulle vara befogat att begränsa det fria ordet. I kapitlet analyseras också förtroendet för våra politiska institutioner och för våra politiker; det senare med utgångspunkt i hur uppskattade olika partiledare är.

Utvecklingen i Sverige går åt fel håll

Det går åt fel håll. Åtminstone är det vad en stor majoritet av den svenska befolkningen anser om vart Sverige är på väg. I 2022 års nationella SOM-undersökning uppger 67 procent att utvecklingen går åt fel håll (figur 1). Den är den högsta nivå som uppmätts under den senaste tioårsperioden. Samtidigt befinner sig andelen som menar att Sverige utvecklas åt rätt håll på en rekordlåg nivå, 13 procent. Därtill kommer 20 procent som uppger att de inte har någon uppfattning i frågan. Den dystra bedömningen är i sig ingen nyhet, opinionsläget har sett ut på ungefär samma sätt sedan 2015. Dessförinnan var läget jämnare, men med en övervikt negativa på nio procentenheter 2012 och en negativ övervikt på tre procentenheter 2014. År 2022 är gapet mellan de negativa och de positiva 54 procentenheter, vilket med råge slår tidigare års skillnader.

Figur 1 Andel som bedömer att utvecklingen i Sverige är på väg åt rätt håll och åt fel håll, 2012–2022 (procent)



Kommentar: Frågan lyder 'Allmänt sett, tycker du att utvecklingen i Sverige går åt rätt håll eller åt fel håll?' och har svarsalternativen 'Åt rätt håll', 'Åt fel håll' samt 'Ingen uppfattning'. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antalet svar är 1 545 år 2012 och 6 669 år 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2012–2022.

Men vilka samhällsgrupper är då mest pessimistiska och vilka ser trots allt som har hänt i omvärlden ändå någorlunda ljust på Sveriges utveckling 2022? Det första vi kan konstatera när vi tittar närmare på resultaten är att den pessimistiska bedömningen överlag är dominerande, i den meningen att mer än hälften i respektive samhällsgrupp bedömer att utvecklingen i Sverige går åt fel håll (tabell 1). När vi tittar på demografiska och socioekonomiska faktorer i bred bemärkelse kan vi dock se att den negativa upplevelsen inte är jämnt fördelad i befolkningen. Vissa grupper har en betydligt mörkare bild av situationen än andra. De mest pessimistiska invånarna återfinns bland personer som inte är nöjda med livet, 30–49-åringar samt bland personer som är missnöjda med hur demokratin fungerar i Sverige, där mellan 73 till 74 procent menar att Sverige utvecklas åt fel håll. Avståndet till andra grupper som också uttrycker stor pessimism är dock mycket marginellt. Även bland 50–64-åringar, högskoleutbildade, medel- och höginkomsttagare, landsbygdsbor, personer med medelgod hälsa och personer huvudsakligen uppvuxna i Sverige är det 70 procent eller mer som bedömer att utvecklingen går åt fel håll.

De invånare som inte är riktigt lika pessimistiska hittas bland personer som är uppvuxna i något annat land än Sverige, av vilka 51 procent menar att Sverige utvecklas i fel riktning. I gruppen uppger 22 procent att utvecklingen tvärtom går åt rätt håll, vilket ska jämföras med genomsnittet på 13 procent för befolkningen som helhet. Om ytterligare en uppdelning görs av gruppen som har vuxit upp utanför Sverige visar det sig att individer som är uppvuxna i något land utanför Europa är allra minst negativa: 45 procent anser att Sverige utvecklas åt fel håll, medan 28 procent anser att utvecklingen går åt rätt håll. Ytterligare några relativt sett mindre negativa grupper hittas bland unga under 30 år, äldre från 65 år och uppåt och lågutbildade, vilka har en något mindre negativ uppfattning än genomsnittet. Bland dessa anser cirka 60 procent att utvecklingen är på väg åt fel håll (tabell 1).

Tabell 1 Bedömning av utvecklingen i Sverige i olika samhällsgrupper, 2022 (procent)

	Åt rätt håll	Åt fel håll	Ingen uppfattning	Antal svar
Samtliga	13	67	20	6 669
Kvinnor	11	68	21	3 435
Man	16	66	18	3 197
Ålder				
16–29 år	15	60	25	930
30–49 år	12	73	15	1 824
50–64 år	13	71	16	1 705
65–90 år	14	61	25	2 210
Utbildning				
Ej högskola	12	65	23	3 649
Högskola	15	70	15	2 791
Hushållsinkomst				
Låg	13	60	27	1 407
Medel	13	70	17	2 845
Hög	15	70	15	1 793
Boendeområde				
Ren landsbygd	12	70	18	895
Mindre tätort	13	66	21	1 221
Stad/större tätort	13	66	21	3 157
Sthlm/Gbg/Malmö	16	68	16	1 192
Uppväxtland				
Sverige	12	70	18	5 641
Annat land	22	51	27	561
Subjektiv hälsa				
Relativt dålig	11	64	25	1 518
Medel	12	70	18	2 793
Relativt god	16	66	18	2 149
Nöjd med livet				
Mycket nöjd	18	63	19	2 516
Ganska nöjd	11	69	20	3 444
Inte särskilt/inte alls nöjd	7	74	19	467

Kommentar: Frågan om Sveriges utveckling lyder 'Allmänt sett, tycker du att utvecklingen i Sverige går åt rätt håll eller fel håll?'. Svarsalternativen framgår av tabellen. Hushållsinkomst utgår från frågan 'Vilken är den ungefärliga sammanlagda årsinkomsten i kronor för samtliga personer i ditt hushåll före skatt (pension, studiemedel etc. ska räknas in)?'. 'Låg' motsvarar en sammanlagd årsinkomst på max 300 000 SEK, 'Medel' en årsinkomst mellan 301 000–700 000 samt 'Hög' en inkomst som överstiger 700 000. Frågan om subjektiv hälsa lyder 'Hur bedömer du ditt allmänna hälsotillstånd?' och mäts genom en 11-gradig skala där 0 motsvarar 'Mycket dåligt' och 10 'Mycket gott'. I tabellen benämns 0–6 som 'Relativt dålig', 7–8 'Medel' och 9–10 'Relativt god'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Även om vissa grupper är något mindre negativa till Sveriges utveckling visar tabell 1 ändå i huvudsak en stor samstämmighet mellan olika samhällsgrupper. Den negativa bilden av utvecklingen är brett etablerad. Tidigare studier har dock visat att det finns en stark politisk dimension i bedömningen av Sveriges utveckling (Martinson, 2022). Hur tar sig detta då uttryck 2022, och kan det vara en nyckel till att förklara den stora ökningen i den negativa bilden jämfört med förra året? Tabell 2 visar hur de politiska partiernas väljare bedömer utvecklingen 2021 och 2022.

Som vi ser finns det mycket tydliga skillnader mellan olika väljare. I hela befolkningen har andelen som anser att utvecklingen går åt fel håll ökat med tio procentenheter. Dessa är dock långt ifrån jämnt fördelade. Ett enda partis väljare ser *mindre* negativt på utvecklingen än under det föregående året: Bland Sverigedemokraternas väljare minskar nämligen andelen som svarar ”åt fel håll” från 89 till 81 procent (tabell 2). Lägg dock märke till att de fortfarande är den grupp som har den allra mest negativa synen på utvecklingen.

Oppositionspartiernas väljare har en klart mer negativ syn på utvecklingen 2022 än 2021. Miljöpartiet sätter rekord då andelen fel håll har ökat från 39 procent till 68 procent, det vill säga hela 29 procentenheter. Men det syns också en mycket stor ökning bland vänsterpartister och socialdemokrater, med 18 respektive 22 procentenheter. Att de nya oppositionspartiernas väljare, som fick lämna ifrån sig inflytande över regeringspolitiken, nu ser mer negativt på utvecklingen är kanske inte så förvånande. Däremot tycks inte heller den nya regeringens väljare ha blivit mer optimistiska. Bland Moderaternas väljare finns ingen förändring i synen på utvecklingen, medan Kristdemokraternas och Liberalernas väljare uttrycker en mer negativ syn 2022 än 2021, om än utan samma stora skillnad som hos oppositionspartierna.

Vid regeringsskiftet 2014 såg det annorlunda ut. Den gången blev de väljare vars partier förlorade makten visserligen mer negativa till Sveriges utveckling, men de väljare vars partier bildade regering (Socialdemokraterna och Miljöpartiet) började genast se mer positivt på Sveriges utveckling. År 2013, under den andra alliansregeringens styre, svarade exempelvis 61 procent av Socialdemokraternas sympatisörer att de tyckte att utvecklingen i Sverige var på väg åt fel håll. Ett år senare, när Socialdemokraterna fick bilda regering, tyckte bara 39 procent av samma grupp att det gick åt fel håll. Även Miljöpartiets sympatisörer blev mer positiva mellan 2013 och 2014. Bland miljöpartister minskade andelen fel håll från 62 till 49 procent. Även den gången började de väljare vars partier hade förlorat regeringsmakten se mörkare på utvecklingen. Bland moderater ökade andelen till 29 procent 2014 jämfört med 23 procent 2013. Kanske har vi här en stor del av förklaringen till den rekordnegativa synen på Sveriges utveckling 2022. De väljare som förlorat regeringsmakten är plötsligt avsevärt mer negativa till vart Sverige är på väg, medan de väljare vars partier vunnit valet den här gången inte ser ljusare på utvecklingen trots det politiska skiftet.

Tabell 2 Bedömning av utvecklingen i Sverige bland olika partiers sympatisörer, 2021–2022 (procent)

		Åt rätt håll	Åt fel håll	Ingen uppfattning	Antal svar
Samtliga	2022	13	67	20	6 669
	2021	21	57	22	4 764
Vänsterpartiet	2022	7	78	15	479
	2021	19	60	21	476
Socialdemokraterna	2022	17	60	23	2 037
	2021	33	38	29	1 313
Miljöpartiet	2022	17	68	15	296
	2021	35	39	26	189
Centerpartiet	2022	19	56	25	444
	2021	30	42	28	379
Liberalerna	2022	13	66	21	309
	2021	23	54	23	139
Kristdemokraterna	2022	9	77	14	324
	2021	10	67	23	186
Moderaterna	2022	14	69	17	1 218
	2021	15	70	15	937
Sverigedemokraterna	2022	7	81	12	870
	2021	3	89	8	582

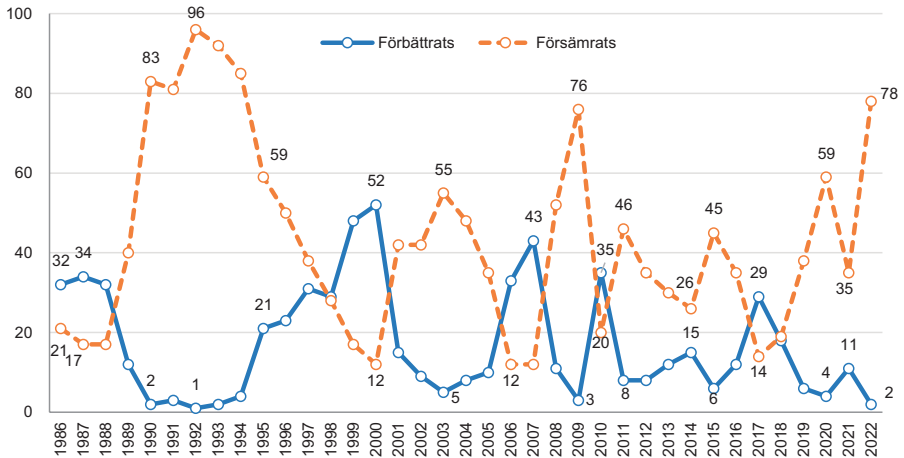
Kommentar: Frågan lyder 'Allmänt sett, tycker du att utvecklingen i Sverige går åt rätt håll eller fel håll?'. Svartalternativen framgår av tabellen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021–2022.

Bedömningar av det ekonomiska läget i Sverige och i det egna hushållet

Svenska folket är tydligt medvetna om vart ekonomin är på väg. Andelen som bedömer att den svenska ekonomin har försämrats under det senaste året liknar nu läget under de två tidigare större ekonomiska kriserna under mätperioden: den svenska 90-talskrisen och den internationella finanskrisen (2008–2009). Ännu når inte de negativa bedömningarna samma nivåer som under 90-talskrisen, men samtidigt vet vi inte ännu hur den kris vi nu bevittnar kommer sluta. År 2022 är andelen som upplever att den svenska ekonomin har försämrats 78 procent, medan andelen som säger att den har förbättrats nästan är obefintlig med endast två procent.

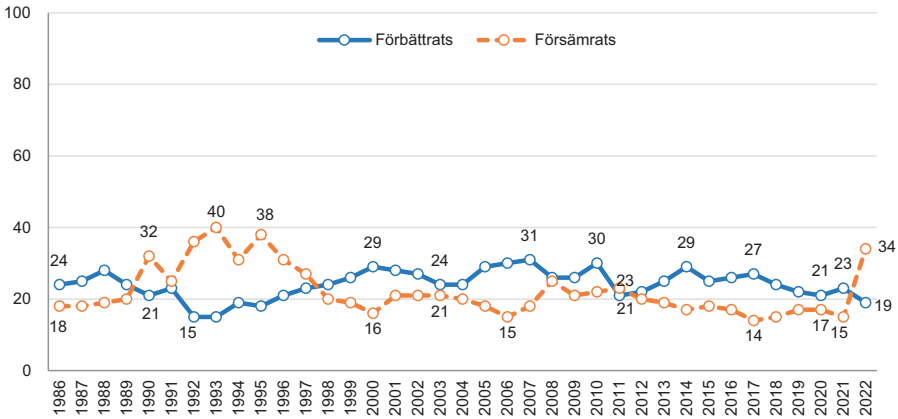
Figur 2 Bedömning av hur den svenska ekonomin har förändrats under de senaste 12 månaderna, 1986–2022 (procent)



Kommentar: Frågan lyder 'Hur har enligt din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under de senaste 12 månaderna? - Den svenska ekonomin'. Svartalternativen är 'Förbättrats', 'Förblivit ungefär densamma', 'Försämrats'. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antal svar är 1 583 år 1986 och 3 031 år 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2022.

Men hur har då människor hittills uppfattat att de personligen har påverkats av den ekonomiska krisen? Medborgarnas bedömningar av hur deras egen ekonomi har förändrats brukar svänga betydligt mindre även under kriser. Vanligtvis är det inte särskilt många som upplever någon stor påverkan på den egna ekonomin. År 2022 ser vi dock att andelen som säger att deras ekonomiska situation har försämrats under de senaste 12 månaderna uppgår till hela 34 procent.

Figur 3 Bedömning av hur den egna ekonomin har förändrats under de senaste 12 månaderna, 1986–2022 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Hur har enligt din mening nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under de senaste 12 månaderna? – Din egen ekonomiska situation'. Svartalternativen är 'Förbättrats', 'Förblivit ungefär densamma', 'Försämrats'. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antal svar är 1 601 år 1986 och 3 212 år 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2022.

Detta är dock inte den högsta siffran vi har sett sedan mätperioden startade 1986, även om det är mycket nära. Endast ett fåtal år under 1990-talet var andelen som under året upplevt en försämring av den egna ekonomin högre än 2022. Däremot är det rekord i hur snabb utvecklingen har varit. Andelen som upplever en försämring har ökat med 19 procentenheter, från 15 procent 2021 till 34 procent 2022. Så snabba har de tidigare förloppen inte varit. Vi bör också ha i åtanke att många experter påpekar att vi ännu inte har sett de fulla effekterna av de åtgärder som redan har vidtagits, exempelvis höjda styrrentor från Riksbanken. Vi kan mycket väl få se ännu mer negativa siffror i kommande års undersökningar.

Det verkar också allmänheten vara inställd på, åtminstone givet hur människor bedömer att den svenska respektive den egna ekonomin kommer att utvecklas under de kommande 12 månaderna. Åtta av tio tror att Sveriges ekonomi kommer att försämrats inom det närmaste året, vilket här handlar om perioden mellan hösten 2022 och hösten 2023. Det är den högsta andelen sedan frågan ställdes första gången 1992, då 76 procent bedömde att ekonomin skulle försämrats under det kommande året. Åren 2019–2020 var andelen 44–48 procent, varpå den sjönk till 25 procent 2021. Hösten 2021 rådde således mer av optimism inför 2022, kanske som följd av att pandemiläget upplevdes ha ljusnat något.

Ungefär varannan person, 51 procent, tror också att den egna ekonomin kommer att försämrats mellan 2022 och 2023. De närmast föregående åren har andelen varierat mellan 10–14 procent. Framtidsbedömningen 2022 är till och

med marginellt dystrare än när frågan ställdes i samband med 1990-talskrisen, då 47 procent år 1992 gjorde bedömningen att den egna ekonomin skulle försämrans under det kommande året. Däremellan har andelen varierat mellan som lägst 10 procent och som högst 27 procent.

Trots den dystra bilden av hur människor upplever att privatekonomin har förändrats och hur framtidsbedömningen ser ut, har det hittills inte skett några stora förändringar i hur människor anger att de klarar sig på sin inkomst. Sedan 2018 ställs en fråga i den nationella SOM-undersökningen om hur människor anser att deras hushåll klarar sig på sin nuvarande inkomst, där svarsalternativen är ”mycket bra”, ”ganska bra”, ”varken bra eller dåligt”, ”ganska dåligt” samt ”mycket dåligt”. År 2022 menar sju procent att de klarar sig dåligt på sina inkomster, alltså att det finns ett glapp mellan hushållets inkomster och utgifter. Andelen har legat på ungefär samma nivå under den period som frågan har ställts och pendlat mellan som lägst fem procent och som högst åtta procent. En jämförelse mellan hur olika grupper har svarat 2021 respektive 2022 visar huvudsakligen på små förändringar. Undantag finns dock. Studerande och arbetslösa upplever en mer åtdragen svängning 2022 jämfört med 2021. Andelen som uppger att de klarar sig dåligt på sin nuvarande hushållsekonomi har ökat från sex till 10 procent bland studerande och från 24 till 30 procent bland arbetslösa.

Den största förändring 2022 i människors upplevelser av hur de klarar sig på deras inkomster ser vi dock hos de som har en god ekonomi. År 2021 angav 42 procent att deras hushåll klarar sig mycket bra på sina inkomster. År 2022 har andelen sjunkit med nio procentenheter till 33 procent. Dock har samtidigt gruppen som klarar sig ganska bra ökat med fem procentenheter från 39 till 44 procent. Den begynnande ekonomiska krisen tycks alltså hittills kunna ses i form av en ökning av gruppen som inte anser att deras inkomster räcker, men i ännu större utsträckning genom en minskning av den grupp som tidigare ansåg att de klarade sig mycket bra. Lite paradoxalt kan alltså krisen än så länge sägas ha bidragit till en ekonomisk utjämning då grupper som tidigare exempelvis gynnades av det låga ränteläget nu inte längre har lika goda marginaler.

Statistik från SCB visar att den ekonomiska ojämlikheten i Sverige har ökat sedan 1990-talet. Inkomstskillnaderna ökade särskilt kraftigt under 2021 och ligger numera på den högsta nivån sedan 1975 (SCB, 2023). Men hur olika grupper i slutändan kommer drabbas av inflationsökningen, de höjda räntorna och real-löneminskningarna återstår att se.

Ökad oro för ekonomisk kris, ett nytt världskrig och situationen i Ryssland

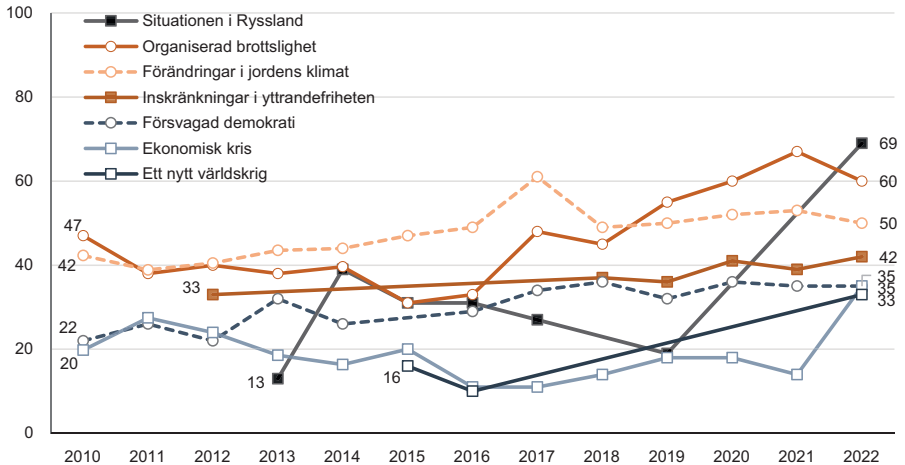
De pessimistiska bedömningarna av ekonomin kan också ses i människors oro inför framtiden. Tidigare års SOM-undersökningar har visat att vårt fokus ofta ligger på det som vi befinner oss i här och nu medan sådant som kan ha hänt lite längre tillbaka i tiden, ibland bara några få år, försvinner snabbt ut i periferin eller rent av

glöms bort. Så länge ekonomin är i balans är oron för framtida ekonomiska kriser låg, trots att historien visar att sådana kriser brukar inträffa med (o)regelbundna mellanrum och förr eller senare sannolikt kommer att inträffa även i framtiden. När något stort eller oväntat händer i omvärlden kan orosbedömningarna snabbt ändras. Det syns inte minst i oron för ekonomisk kris, vilken har ökat markant mellan 2021 och 2022. Efter nästan åtta år med låg inflation och noll- eller minusränta har inflationen likt en raket skjutit i höjden och med den har följt förändringar som fått konsekvenser för olika delar av samhället såväl som för gemene man. Allmänhetens oro för en ekonomisk kris har under större delen av 2010-talet och början av 2020-talet legat på en låg nivå (figur 4). Inte ens coronapandemin fick någon större påverkan på människors oro. Mellan 2021 och 2022 har däremot andelen mycket oroade för en ekonomisk kris ökat från 14 till 35 procent.

Andra områden som präglas av en påtagligt ökad oro har tydliga beröringspunkter med kriget i Ukraina. Andelen som är mycket oroade för ett nytt världskrig har ökat från 10 procent då frågan senast ställdes 2016 till 35 procent 2022. Störst är dock förändringen i andelen mycket oroade över situationen i Ryssland. I samband med Rysslands annektering av Krimhalvön 2014 sköt oron i höjden med 39 procent mycket oroade, jämfört med 13 procent året dessförinnan. Därefter sjönk oron successivt, trots att Rysslands annektering av Krim och andra områden i östra Ukraina fortfarande pågick. År 2019 sade sig 18 procent vara mycket oroade över situationen i Ryssland. Tre år senare, efter Rysslands fullskaliga invasion i grannlandet, ligger andelen på 69 procent. Det är den överlägset största förändringen i allmänhetens orosbedömningar mellan två olika mättillfällen under de snart fyra decennier som den nationella SOM-undersökningen har genomförts. Ytterligare analyser av allmänhetens åsikter och bedömningar av det svenska säkerhetsläget kan läsas i kapitlet "Svensk säkerhet i krigets skugga" samt kapitlet "Jordskred i svensk Nato-opinion efter Rysslands invasion av Ukraina" i den här boken.

Oron för organiserad brottslighet har minskat något mellan 2021 och 2022, från 67 till 60 procent, även om frågan fortfarande ligger högt på den svenska orosagendan. Huruvida det är ett trendbrott eller om nedgången är av mer tillfällig art på grund av Rysslands krig i Ukraina återstår att se i kommande års mätningar. Givet att det dödliga skjutvapenvåldet knappast har trappats ner finns det fog för att tro att det dröjer ytterligare ett tag innan oron för organiserad brottslighet hamnar längre ut i periferin. Orsakerna bakom det eskalerande våldet är inte helt givna. I kapitlet "Skilda världar? Ideologisk polarisering kring våldets orsaker i samhället 1995–2022" granskas vilka faktorer som allmänheten anser ligger bakom våldet i samhället.

Figur 4 Andel mycket oroade inför framtiden avseende olika områden, 2010–2022 (procent)



Kommentar: Frågan lyder 'Om du ser till läget idag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?'. Svarsalternativen är 'Mycket oroande', 'Ganska oroande', 'Inte särskilt oroande', 'Inte alls oroande'. Figuren visar andelen mycket oroade. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive fråga. Antal svar är 1 497 år 2010 och 1 723 år 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010–2022.

Människors oro för miljöförstöring och klimatförändringar har under lång tid befunnit sig högt upp på orosagendan. I figur 4 representeras detta område av oro för förändringar i jordens klimat. Efter en tillfällig topp år 2017 då 61 procent uppgav sig vara mycket oroade på detta område, har oron legat på en stabil nivå där ungefär hälften av respondenterna uttrycker stor oro. Klimat-, miljö- och energi-frågor ligger relativt högt på människors dagordning över viktiga samhällsproblem, vilket framgår i kapitlet "Stora svängningar i den politiska dagordningen 2022". Energi frågan fick också stort utrymme i den politiska debatten inför valet 2022, där priset på såväl el som bränsle liksom vilka källor till energi som är bättre än andra var en återkommande fråga i partiledardebatterna. Miljö, klimat och energi har också stort fokus i den här boken, sett till antalet kapitel. Några av dessa är "Ekologisk modernisering och svensk elproduktion", "Ännu ett kärnkraftsval", "Fångad av en vindkraftsdebatt" och "Vägar till klimatskepticism". Därtill görs analyser av "(Dold) energifattigdom i Sverige" samt "Vem använder bilpool?", vilka också knyter an till energi- och klimatområdet.

Ett annat område som har karakteriserats av en långsamt men gradvis ökande oro de senaste tio åren rör yttrandefriheten. År 2012 uppgav 33 procent att de var mycket oroade över inskränkningar i yttrandefriheten, en andel som tio år senare är 42 procent. Det har under samma period kunnat ses en viss ökning av andelen som är mycket oroade över att demokratin ska försvagas; från 22 procent 2010 till

35 procent 2022. Oron är inte helt obefogad. Även om Sverige ligger på andra plats på V-Dem-institutets liberala demokratiindex 2022 har vi rört oss några skalsteg nedåt på indexet jämfört med 2012 (V-Dem Institute, 2023). Mellan 2018 och 2023 har Sverige också halkat ner från andra till fjärde plats på Reportrar utan gränser globala pressfrihetsindex (RSB, 2023). Nedgången handlar framför allt om eskalerande hot mot det fria ordet exempelvis i form av hot- och hatkampanjer mot journalister. Hoten sker ofta i skriftlig form, inte minst via sociala medier, men det förekommer också fysiskt våld riktat mot enskilda journalister och redaktioner samt rättsliga trakasserier där rättsprocesser inleds mot journalister i syfte att tysta eller avskräcka (Council of Europe, 2023; RSB, 2023). Därtill hotas pressfriheten i allt högre utsträckning av desinformations- eller propagandakampanjer, vilket inte bara gäller för Sverige utan för en stor del av världens länder (RSB, 2023).

Allmänhetens syn på yttrandefrihetens gränser

Yttrandefrihet är ett fundament i en fungerade demokrati. Sverige har en långtgående yttrandefrihet, vars grundprinciper härstammar från 1766 års tryckfrihetsförordning. I egenskap av världens äldsta lag för allmän tryck- och yttrandefrihet utsågs den i maj 2023 till världsminne av Unesco (Riksarkivet, 2023). Det nära sambandet mellan yttrandefrihet och demokratiskt styrelseskick är fastslaget i regeringsformens (RF) första paragraf, som beskriver hur ”[a]ll offentlig makt utgår från folket. Den svenska folkstyrelsen bygger på fri åsiktsbildning och allmän och lika rösträtt” (1 kap. 1 § RF). Utöver regeringsformen regleras yttrandefriheten även i yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) och tryckfrihetsförordningen (TF). Trots att yttrandefriheten är vittgående är den inte absolut; den får begränsas med hänsyn till rikets säkerhet, allmän ordning och säkerhet, enskildas anseende, privatlivet helgd samt förbyggande och beivrande av brott (2 kap. 23 § RF). Sådana gränsdragningar gäller exempelvis förtal, olaga hot, hets mot folkgrupp, spioneri och olaga våldsskildringar, vilka regleras i brottsbalken (BrB). Vid bedömningen av vilka inskränkningar som får göras av yttrandefriheten ska ”särskilt beaktas vikten av vidaste möjliga yttrandefrihet och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter” (2 kap. 23 § RF).

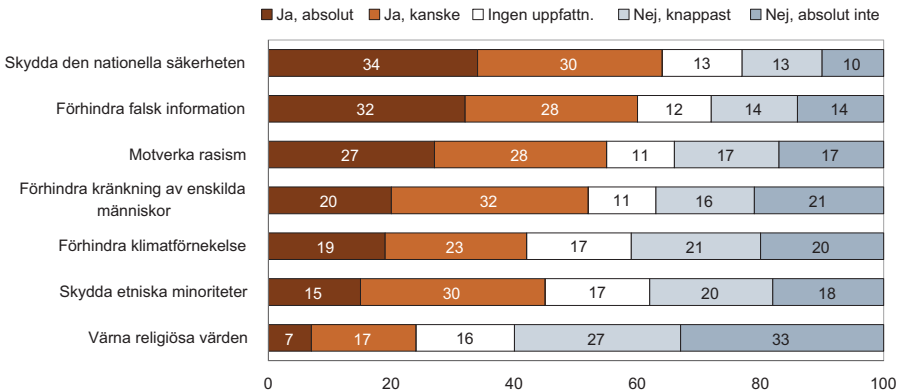
Trots att yttrandefriheten är lagstadgad påverkas dess möjligheter och begränsningar av rådande samhällsnormer och samhälleliga värden. Exempelvis har digitaliseringens möjliggörande av nya plattformar för kommunikation inneburit nya förutsättningar och utmaningar, inte minst i balansgången mellan yttrandefrihet och integritet. Barn och unga har lyfts fram som särskilt sårbara då de inte har samma möjlighet som vuxna att skydda sig mot olika aktörers påverkansförsök, exponering för desinformation, våldsskildringar eller skadligt kommunikativt handlande som nätmobbing, hat och hot (Statens medieråd, 2020), eller för den delen sharenting (Statens medieråd, 2021). Därutöver har en större mångfald i trosinriktningar medfört fler konfliktytor då lagstiftningen tillåter sådant som i vissa religioner anses förbjudet. De senaste åren har debatt om yttrandefrihetens

gränser inte minst uppstått efter den danske politikern Rasmus Paludans demonstrationer där koraner bränts. Knappt två decennier tidigare rådde en omfattande turbulens efter att flera medier publicerat Muhammedkarikatyrer.¹ Vissa menar att lagstiftningen behöver ändras så att handlingar likt dessa blir olagliga. Från lagstiftarens sida har dock ett lagstadgat skydd av religionsfrihet inte ansetts kunna motivera inskränkningar i svensk yttrande- och tryckfrihet, varför lagen om trosfrihet (tidigare lag om hädelse) avskaffades 1970 med hänvisning till att lagen om hets mot folkgrupp var tänkt att ge ett tillfredsställande skydd mot kränkning av religiösa värden (SOU 1969:38, kap 5.3).

Det är emellertid inte givet att yttrandefriheten alltid ska sättas före värnandet av andra värden i samhället. Frågan är om det för allmänheten finns värden som uppfattas som så viktiga att det är rättfärdigat med inskränkningar i den lagstadgade rätten till yttrandefrihet? I 2022 års nationella SOM-undersökning har de svarande fått uppge i vilken mån det kan finnas skäl att inskränka yttrandefriheten inom sju olika områden. Fyra av dessa knyter an till områden som omnämns i regeringsformen, såsom rikets säkerhet, förtal, olaga hot och hets mot folkgrupp. Mer specifikt handlar det om huruvida det kan vara berättigat att begränsa yttrandefriheten för att skydda den nationella säkerheten, förhindra kränkningar av enskilda människor, motverka rasism och värna religiösa värden (figur 5). Dessa exempel fanns med när samma fråga ställdes i 2015 års undersökning. Då ingick även alternativet att skydda barn och ungdomar, vilket inte ställdes 2022. Däremot har tre nya alternativ inkluderats 2022: Skydd av etniska minoriteter, förhindrande av falsk information samt klimatförnekelse.

Det skäl som flest anser kan berättiga inskränkningar av yttrandefriheten är skyddande av nationens säkerhet. En tredjedel, 34 procent, svarar ”ja, absolut” på frågan medan ytterligare 30 procent svarar ”ja, kanske” (figur 5). Därefter kommer förhindrande av falsk information, som 32 procent absolut bedömer som skäl för att inskränka yttrandefriheten medan 28 procent menar att det kanske kan motivera en inskränkning. För övriga alternativ varierar andelen absoluta svar mellan 7–27 procent. Drygt en fjärdedel, 27 procent, kan tänka sig att begränsa yttrandefriheten för att motverka rasism, 20 procent för att förhindra kränkning av enskilda individer, 19 procent för att förhindra klimatförnekelse, 15 procent för att skydda etniska minoriteter och sju procent för att värna religiösa värden. Det senare alternativet är det som möter mest motstånd. Trettiofyra procent uppger att yttrandefriheten absolut inte ska kunna begränsas för att värna religiösa värden och 27 procent svarar ”nej, knappast”.

Benägenheten att acceptera begränsningar av yttrandefriheten med utgångspunkt i nämnda skäl kan förefalla stor. Faktum är att en majoritet är benägna att inskränka yttrandefriheten i syfte att skydda den nationella säkerheten, förhindra falsk information, motverka rasism och förhindra kränkning av enskilda människor. Samtidigt bör nämnas att det dock är få, knappt tre procent, som svarar ”ja, absolut” på samtliga områden. Omvänt är det drygt sex procent som vänder sig emot samtliga skäl.

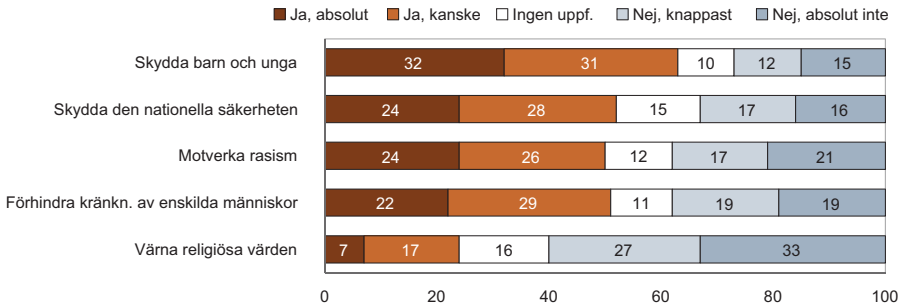
Figur 5 Synen på att inskränka yttrandefriheten inom olika områden, 2022 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?' följt av alternativen i figuren. Svarsalternativen framgår av figuren. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga. Antal svar varierar mellan 1 680–1 700.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Rangordningen av respektive område är i stora delar lik den som kunde ses då frågan ställdes 2015 (se Carlsson & Weibull, 2017). Även om alternativen var något färre 2015 ligger andelen som absolut anser att yttrandefriheten ska kunna inskränkas för att motverka rasism, förhindra kränkning av enskilda människor samt värna religiösa värden på ungefär samma nivåer 2022 som 2015. Det kan noteras en nivåskillnad i andelen som svarar "ja, absolut" när det gäller att skydda den nationella säkerheten. År 2015 uppgav 24 procent en absolut uppfattning, jämfört med 34 procent 2022 (figur 5 och 6). Differensen kan sannolikt förklaras av att det dels fanns ett alternativ om att skydda barn och unga 2015, vilket hamnade över nationell säkerhet i rangordningen, dels att säkerhetsläget har förändrats. Även om innebörden av yttrandefrihet troligen håller sig relativt stabil övertid i ett samhälle med lång demokratisk tradition kan den påverkas av förändringar i samhälls- och debattklimatet (jfr. Steen-Johnsen m.fl., 2016; Chong & Levy, 2018). Det som inte uppfattas som särskilt viktigt vid en tidpunkt kan vid en annan ha betydligt större betydelse. Troligen har invasionskriget i Ukraina spelat roll för den ökade benägenheten att acceptera begränsningar i yttrandefriheten i syfte att skydda nationen. I övrigt är bedömningarna mycket likartade över tid, där aspekter knutna till nationen eller nationella angelägenheter, individen och etniska grupper bedöms som skyddsvärda, medan religiösa värden inte anses särskilt skyddsvärda.

Figur 6 Synen på att inskränka yttrandefriheten inom olika områden, 2015 (procent)



Kommentar: Frågan lyder 'Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?' följt av alternativen i figuren. Svartalternativen framgår av figuren. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga. Antal svar är 1 482.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

Även om rangordningen i olika samhällsgruppers bedömning av respektive område har stora likheter, syns vissa intressanta skillnader. Jämförelsen utgår här från resultaten i 2022 års SOM-undersökning med fokus på andelen som har svarat "ja, absolut" på respektive område. De flesta, om än inte alla, grupper värnar den nationella säkerheten mest, medan samtliga värnar religiösa värden minst (tabell 3). Mest benägna att ha en absolut uppfattning när det gäller skydd av nationen är män, 50–90-åringar, personer som inte har vuxit upp i Sverige samt personer som inte är nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige. Unga under 30 år håller däremot inte med i samma utsträckning. Bland unga menar 26 procent att yttrandefriheten kan inskränkas av detta skäl medan andelen bland 65–90-åringar är 39 procent. För unga är det viktigare att motverka rasism (37 procent), något som också hamnar högt hos personer uppvuxna utanför Sverige (41 procent). I den senare gruppen är dock förhindrande av falsk information det främsta motivet till att begränsa yttrandefriheten. Nästan hälften av gruppen, 47 procent, har en absolut uppfattning på detta område, att jämföra med 30 procent av personer uppvuxna i Sverige. Även bland äldre och personer som är missnöjda med demokratin hamnar förhindrande av falsk information högst i rangordningen. För övriga områden hittas de största differenserna huvudsakligen mellan personer uppvuxna i respektive utanför Sverige. De som har vuxit upp i något annat land har i högre grad en absolut uppfattning om att yttrandefriheten kan inskränkas i syfte att förhindra kränkningar av enskilda människor, förhindra klimatförnekelse, skydda etniska minoriteter samt värna religiösa värden. För värnande av religiösa värden har fem procent av de som vuxit upp i Sverige en absolut uppfattning jämfört med 15 procent av de som vuxit upp utanför Sverige.

Tabell 3 Andel som uppger olika skäl till att inskränka yttrandefriheten i Sverige, efter kön, ålder, uppväxt och nöjdhet med demokratin, 2022 (procent)

	Kön		Ålder				Uppväxt		Nöjd med demokratin	
	Kvinnor	Män	16–29	30–49	50–64	65–90	Sverige	Annat land	Nöjd	Inte nöjd
Skydda den nationella säkerheten	31	36	26	30	35	39	33	37	32	37
Förhindra falsk information	30	34	27	26	33	40	30	47	29	41
Motverka rasism	30	24	37	25	24	27	25	41	27	29
Förhindra kränkning av enskilda människor	21	19	19	15	18	26	19	30	18	25
Förhindra klimatförnekelse	22	17	23	17	19	20	18	27	19	21
Skydda etniska minoriteter	17	13	20	15	12	16	14	23	15	16
Värna religiösa värden	7	6	11	6	5	7	5	15	6	9
<i>Antal svar</i>	<i>864</i>	<i>829</i>	<i>247</i>	<i>496</i>	<i>420</i>	<i>536</i>	<i>1 462</i>	<i>153</i>	<i>1 228</i>	<i>432</i>

Kommentar: Frågan lyder 'Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?'. Svartalternativen är 'Ja, absolut', 'Ja, kanske', 'Nej, knappast', 'Nej, absolut inte' samt 'Ingen uppfattning'. Figuren visar andelen som har svarat 'Ja, absolut'. Demokratifrågan lyder 'Allmän sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?' med svartalternativen 'Mycket nöjd', 'Ganska nöjd', 'Inte särskilt nöjd', 'Inte alls nöjd'. I tabellen har mycket/ganska nöjd slagits samman till "Nöjd" och särskilt/inte alls nöjd till "Inte nöjd". Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Det syns också en tydlig differens i andelen absoluta uppfattningar beroende på var personerna placerar sig ideologiskt samt vilket parti de gillar bäst. Bland personer som står klart till höger i politiken anger 44 procent skydd av rikets säkerhet som skäl för att begränsa yttrandefriheten, en andel som hos personer klart till vänster är 25 procent (tabell 4). Det omvända förhållandet gäller för att motverka rasism, där 37 procent av de klart till vänster men bara 20 procent av de klart till höger har en absolut uppfattning. Skillnaden är också tydlig i bedömningen av huruvida förhindrande av klimatförnekelse kan vara skäl för att begränsa människors yttrandefrihet; 31 procent av gruppen klart till vänster svarar "ja, absolut" medan endast 11 procent av gruppen klart till höger gör samma bedömning. Förhållandet är detsamma för skydd av etniska minoriteter, med 24 respektive nio procent absoluta svar.

Sett till partisympati noteras tydliga skillnader i synen på om nationens säkerhet utgör skäl för att begränsa yttrandefriheten (tabell 4). Det är framför allt

vänsterpartister och miljöpartister som utmärker sig genom en klart lägre andel (18–19 procent) absoluta svar jämfört med sympatisörer till Socialdemokraterna, Liberalerna, Kristdemokraterna, Moderaterna och Sverigedemokraterna (36–39 procent). Även centerpartister drar i riktning mot Vänsterpartiet och Miljöpartiet, med 26 procent absoluta svar. Sverigedemokrater menar i högre utsträckning än andra partisympatisörer att spridande av falsk information utgör skäl för att begränsa yttrandefriheten, 42 procent. På andra sidan står centerpartister med 21 procent absoluta svar. De ideologiska skillnader mellan vänster och höger ifråga om motverkande av rasism respektive skyddande av etniska minoriteter framträder än tydligare när partierna längst till vänster och till höger jämförs: Bland vänsterpartister har 42 procent (motverka rasism) respektive 29 procent (skydda etniska minoriteter) en absolut uppfattning, medan andelen bland sverigedemokratiska sympatisörer är 16 respektive nio procent. För klimatförnekelse är det miljöpartister som tillsammans med vänsterpartister står för den största andelen absoluta svar medan andelen därefter gradvis faller ju längre högerut sympatisörerna står.

Tabell 4 Andel som uppger olika skäl till att inskränka yttrandefriheten i Sverige, efter vänster-högerideologi och partisyn, 2022 (procent)

	Vänster-högerideologi					Partisyn							
	Klart vänster	Något vänster	Varken vä/hö	Något höger	Klart höger	V	S	MP	C	L	KD	M	SD
Skydda den nationella säkerheten	25	31	36	32	44	18	36	19	26	37	38	37	39
Förhindra falsk information	30	32	34	27	38	28	34	24	21	29	33	31	42
Motverka rasism	37	30	31	21	20	42	32	30	23	24	27	24	16
Förhindra kränkning av enskilda människor	19	21	25	17	16	21	23	18	16	16	18	18	20
Förhindra klimatförnekelse	31	21	22	14	11	29	22	32	20	19	17	14	13
Skydda etniska minoriteter	24	17	17	11	9	29	17	18	12	12	14	10	9
Värna religiösa värden	7	7	10	5	6	6	7	7	6	4	8	7	5
<i>Antal svar</i>	<i>224</i>	<i>413</i>	<i>353</i>	<i>428</i>	<i>248</i>	<i>116</i>	<i>562</i>	<i>84</i>	<i>98</i>	<i>91</i>	<i>70</i>	<i>323</i>	<i>218</i>

Kommentar: Frågan lyder 'Anser du att yttrandefriheten i Sverige ska kunna inskränkas med hänsyn till något av följande skäl?' följt av alternativen i figuren. Svartalternativen är 'Ja, absolut', 'Ja, kanske', 'Nej, knappast', 'Nej, absolut inte' samt 'Ingen uppfattning'. Figuren visar andelen som har svarat 'Ja, absolut'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat respektive delfråga.

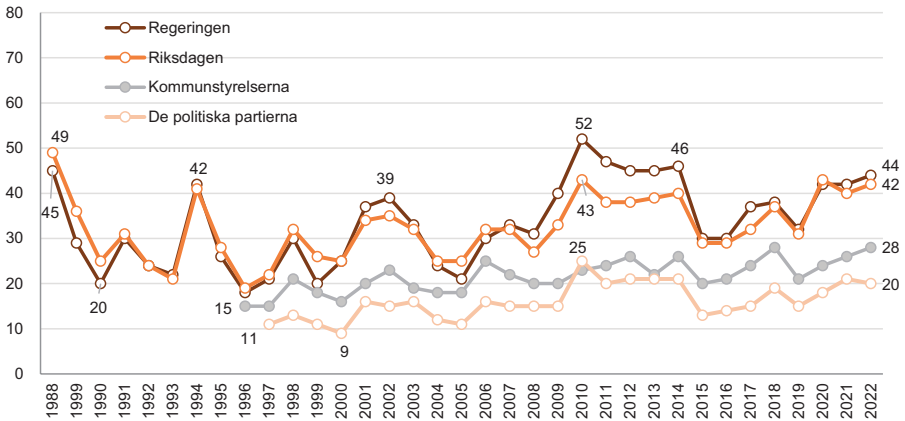
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Det är förstås svårt att veta vilka antaganden om åtgärder som döljer sig i svaren. En vänsterpartist som lyfter fram förhindrande av falsk information kan både ha en annan bild av vilka uppgifter som räknas som falska och varför dessa ska motverkas, jämfört med en sverigedemokrats bild. Huruvida svaren i första hand handlar om en faktisk vilja att begränsa yttrandefriheten eller om de snarare ska ses som uttryck för värden som individerna önskar värna om är inte möjligt att avgöra genom de frågor som har redovisats här. En rimlig tolkning torde dock vara att svaren främst ska betraktas som en moralisk värdering snarare än som krav på åtgärder.

Förtroende för politiska institutioner och politiker

När osäkerhet råder uppstår ett behov av att söka information som kan hjälpa till att guida oss rätt, eller åtminstone bättre förstå situationen. Om våra politiska företrädare kan erbjuda trovärdiga svar tenderar medborgarna att känna större tillit gentemot de politiska institutionerna. På samma sätt kan orostider leda till att institutionerna förlorar trovärdighet om politikerna misslyckas med att hantera den uppkomna oron. Ett svenskt exempel är den ekonomiska krisen under 1990-talet. Politikerna hade svårt med trovärdigheten när räntan låg på 500 procent och arbetslösheten steg. Resultatet blev att förtroendet för politiker dök och valdeltagandet sjönk. När nästa kris kom, 2007, var Sverige bättre rustat. Den gången hade politikerna ett starkare grepp om situationen och trots orostider steg medborgarnas förtroende för de politiska institutionerna. Vi uppnådde till och med rekordnivåer. I figur 7 kan förtroendet för regeringen, riksdagen, kommunstyrelserna och de politiska partierna följas över tid. Förtroendebedömningarna under 1990-talet indikerar att relationen mellan medborgarna och politikerna var något ansträngd under framför allt mellanvalsåren. Åtminstone från medborgarnas håll. Den stora uppgången från 2008 till 2010 är alltså då världsekonomin dippade nedåt och företagen varslade. På samma sätt kan man se att pandemin som bröt ut i slutet av 2019 inte fick svenskarnas förtroende för de politiska institutionerna att vackla. Och knappt var pandemin över förrän nästa kris stod för dörren. Drygt ett år in i Ukrainakriget med allt vad det har fört med sig har inte förtroendet för de politiska instanserna tagit skada. Förtroende är emellertid en färskvara och det relativt starka stödet kan inte tas för givet.

Figur 7 Andel stort förtroende för politiska institutioner i Sverige, 1988–2022 (procent)



Kommentar: Frågan lyder 'Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande institutioner och grupper sköter sitt arbete?' och har svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende'. Figuren visar andel stort/mycket stort förtroende. Procentbasen utgörs av de som besvarat frågan. Antalet svar är 1 558 år 1988 och 3 348 år 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1988–2022.

Förtroendet för de politiska institutionerna ser således ut att vara stabilt trots de utmaningar som råder i samhället. Frågan är hur det ser ut för partiernas främsta företrädare, det vill säga partiledarna; har förtroendet för dem påverkats av ovissheten? Ett kort svar på den frågan är nej. På en gillar-ogillar-skala som går mellan -5 till $+5$, vilken vi här har multiplicerat med 10 för att undvika decimaler, är det bara en partiledare som har pluspoäng och det är Magdalena Andersson (Socialdemokraterna), med $+17$ (tabell 5). För att hitta motsvarande siffror för en partiledare får vi gå tillbaka till valåret 2010 och Fredrik Reinfeldt (Moderaterna) som då nådde upp till $+18$ (se Holmberg, Weibull & Oscarsson, 2011). Det som gör Magdalenas Anderssons siffror ytterligare anmärkningsvärda är att hon är relativt nyutträd som partiledare och att hennes parti precis har förlorat regeringsmakten i valet 2022. Andersson har dessutom ett klart starkare stöd än de andra partiledarna sett till bedömningarna hos de olika partiernas sympatisörer, med undantag för Jimmie Åkesson som likt Magdalena Andersson når upp till $+38$ hos de egna sympatisörerna. Studerar vi Anderssons förtroendesiffror lite närmare och bryter ner dem på partisympati, visar det sig att det endast är Sverigedemokraternas väljare som ger henne ett minusbetyg. En sådan bred uppslutning lyckades aldrig Reinfeldt erhålla.

En annan skillnad mellan Fredrik Reinfeldt och Magdalena Andersson är av motsatt karaktär. Det fanns inga könsskillnader att tala om gällande uppskatt-

ningen av den forne statsministern (+18 bland kvinnor och +19 bland män). Könsskillnaderna är mer påtagliga för Magdalena Andersson. Andersson får +20 bland kvinnor och +13 bland männen. Den största och kanske även den mest intressanta könsskillnaden när det kommer till värderingen av partiledarna finns dock i bedömningen av Annie Lööf. Lööf är den enda bland partiledarna som delar män och kvinnor på olika sidor av plus-och minustrecket. När kvinnorna delar ut sitt betyg får Lööf + 4. Männen däremot ger henne -8.

Tabell 5 Partiledares popularitet hos allmänheten och bland partiernas egna sympatisörer, 2016–2022 (medeltal)

	Bland samtliga							Bland egna partiets sympatisörer						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Magdalena Andersson (S)							17							38
Ebba Busch (KD)	-10	-7	-1	-3	-3	-5	-2	22	26	34	33	33	35	28
Annie Lööf (C)	1	6	4	-3	-3	-5	-2	29	35	21	30	32	31	36
Ulf Kristersson (M)	-	0	2	-3	-1	0	-3	-	17	31	23	26	29	27
Johan Pehrson (L)							-3							20
Nooshi Dadgostar (V)						-1	-8						35	31
Per Bolund (MP)				-9	-8	-13	-12				12	12	19	29
Jimmie Åkesson (SD)	-19	-16	-17	-12	-15	-13	-12	30	33	36	37	34	38	38
Märta Stenevi (MP)						-13	-14						15	29
Stefan Löfvén (S)	-4	4	2	-1	1	3		23	29	28	26	25	29	
Anna Kinberg Batra (M)	2	-7						26	11					
Jan Björklund (FP)	-4	0	0					15	20	26				
Sabuni (L)				-7	-9	-10					12	13	16	
Isabella Lövin (MP)	-8	-8	-12	-14	-12			12	15	15	15	15		
Gustav Fridolin (MP)	-12	-9	-11					14	20	18				
Jonas Sjöstedt (V)	-5	-3	-3	-6	5			32	36	41	36	39		

Kommentar: Frågan handlar om var på en elvgradig skala svarspersonerna skulle placera olika partiledare. Skalan går från 'Ogillar starkt (-5)' till 'Gillar starkt (+5)' med mittalternativet 'Varken gillar eller ogillar (0)'. Därtill finns även alternativet 'Personen är okänd för mig'. I tabellen har svarsskalan multiplicerats med tio för att undvika decimaler. Antalet svar är 1 462 år 2016 och 1 502 år 2022.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2016–2022.

Beaktat att förtroendet för politiker och politiska institutioner generellt brukar gå upp under valår torde även partiledare blir mer populära. Jämfört med icke-valår är partiledarna mer synliga både i samhället och i media, åtminstone månaderna före valet. Tidigare analyser från 2010-talet har visat att partiledarnas popularitet bland de egna väljarna i de flesta fall brukar ökar, även om undantag finns (Holmberg, Weibull & Oscarsson, 2011; Andersson, Rönnerstrand, Öhberg & Bergström, 2019). Exempelvis minskade Annie Lööfs popularitet bland centerpartister valåret

2018 jämfört med året dessförinnan (tabell 5). Övriga partiledare såg antingen en uppgång i popularitetsbedömningarna eller låg kvar på ungefär samma nivå. År 2022 har Löf däremot lyckats öka sina popularitetssiffror hos de egna väljarna, ett utfall som även gäller Miljöpartiets båda språkrör Per Bolund och Märta Stenevi. Istället är det Vänsterpartiets Nooshi Dadgostar och framför allt Kristdemokraternas Ebba Busch som får en lägre bedömning 2022 jämfört med 2021. För Busch är det främst bland män och personer i 50–60-årsåldern som populariteten har minskat.

Ovisshetens tid

En alternativ titel på den här boken skulle kunna vara ”halva havet stormar”. Trots stora omvälvande förändringar i omvärlden ser vi en påfallande stabilitet i centrala nyckelindikatorer för ett väl fungerande samhälle. Svenskarna har fortfarande förtroende för de politiska institutionerna. Bland Sverigedemokraternas väljare har förtroendet till och med ökat markant för demokratin. 2021 var 38 procent av Sverigedemokraternas väljare nöjda med demokratin; ett år senare har andelen ökat till 50 procent. Den positiva utvecklingen hänger mest troligt samman med att Sverigedemokraterna numera ingår i regeringsunderlaget. Forskningen har visat att när högerpopulistiska partier får vara med på ”riktigt” blir deras väljare klart mer nöjda med demokratinns sätt att fungera än vad som är fallet med väljare från andra partier (Harteveld m.fl., 2021). Valdeltagandet i det senaste valet ligger kvar på höga nivåer och den mellanmänniska tilliten är fortsatt hög, vilket visas i Carlanders kapitel ”På tillitsfronten intet nytt”.

Samtidigt kan vi konstatera att rekordmånga svenskar anser att utvecklingen i landet går åt fel håll. Det råder stor pessimism gällande den ekonomiska utvecklingen. Vi kan även notera att över tid är det allt fler som anser att yttrandefriheten har kommit att hotas. Men samtidigt som svenskarna är oroliga för yttrandefrihetens ställning visar Thomas Persson och Sten Widmalm i sitt kapitel att man är tämligen välvilligt inställda på att tillfälligt begränsa demokratin även vid mindre allvarliga kriser. Demokratin är kanske inte någon överideologi som Herbert Tingsten menade. Men det kan likväl vara värt att påminna om att vi människor generellt tycker det är viktigare att få rätt än att det gick rätt till. Nyligen publicerades intressant forskning på området. Människor tenderar att rubricera politiska beslut som odemokratiska om beslutet går emot deras önskan, även om proceduren gick rätt till. På motsvarande sätt anser människor att politikerna har agerat demokratiskt om de får sin vilja igenom, trots att de demokratiska spelreglerna bröts vid implementeringen (Krishnarajan, 2022). Resultaten från den studien kan hjälpa oss att förstå att vi svenskar både oroar oss för yttrandefriheten och är beredda att tumma på densamma om det är något som vi anser vara viktigt ska skyddas. Kanske kan man sammanfatta vår något lättvindiga principiella inställning till de demokratiska spelreglerna med att ”när far super är det rätt”. Att vår ideologiska hemvist färgar hur vi uppfattar omvärlden är inget nytt. Men vi har under senare

år kunnat konstatera att förtroendet för våra samhällsinstitutioner har fått tydligare ideologiska kopplingar. Däribland medierna. Bedömningar av mediers opartiskhet är betydligt lägre i grupper som står klart till höger, vilket framgår av kapitlet ”Allmänhetens åsikter om mediers (o)beroende och (o)partiskhet”.

Samhällsutvecklingen präglas av osäkerhet. Mycket av det som pågår är dessutom svårt att som enskild kunna påverka. En stilla önskan är att den ovisshet som råder gällande händelserna i omgivningen inte ersätts av absolut ideologisk visshet om vad som ska göras, vems felet är och hur framtiden kommer att ta gestalt. Harry Martinsson skriver i *Vägen till Klockrike* om värdet att vara ”hertig av ovisshetens land” (1974: 215). Vi har alla olika mycket kunskap om det som sker omkring oss, men vi vet alla lika lite om svaret på de stora frågorna. Låt oss inspireras av Martinsson och omfamna vår ovisshet och vara ödmjuka inför den fortsatta resan.

Not

- ¹ Karikatyrerna publicerades ursprungligen i danska Jyllands-Posten 2005, men spreds vidare till medier i andra länder. En handfull svenska dagstidningar publicerade bilderna under 2006.

Referenser

- Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn, Öhberg, Patrik & Annika Bergström (2019). Storm och stiltje (inledningskapitel). I Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red), *Storm och stiltje*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Carlsson, Ulla & Lennart Weibull (2017). Yttrandefriheten i dagens mediekultur. I Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Ekengren Oscarsson & Maria Oskarson (red), *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Chang, Dennis & Morris Levy (2018). Competing norms of free expression and political tolerance. *Social Research: An International Quarterly*, 85(1): 197–227.
- Council of Europe (2023). War in Europe and the Fight for the Right to Report. Annual report 2023. <https://rm.coe.int/prems-019323-gbr-2519-annual-report-by-the-partner-organisations-to-th/1680aa743d> [Hämtad 2023-05-26]
- Harteveld, Eelco, Kokkonen, Andrej, Linde, Jonas & Stefan Dahlberg (2021). A tough trade-off? The asymmetrical impact of populist radical right inclusion on satisfaction with democracy and government. *European Political Science Review*, 13(1): 113–133.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart & Henrik Oscarsson (2011). Lycksalighetens ö (inledningskapitel). I Sören Holmberg, Lennart Weibull & Henrik Oscarsson (red), *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Krishnarajan, Suthan (2023). Rationalizing democracy: the perceptual bias and (un) democratic behavior. *American Political Science Review*, 117(2): 474–496.
- Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform.
- Martinsson, Harry (1974). *Vägen till Klockrike*. Originalutgåva 1948. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Martinsson, Johan (2022). Varför ett så missnöjt folk? I Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand & Nora Theorin (red), *Du sköra nya värld*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Riksarkivet (2023). Tryckfrihetsförordningen utsedd till världsminne av Unesco. Publicerad 2023-05-22. <https://riksarkivet.se/nyheter-och-press?item=118626> [Hämtad 2023-05-26]
- RSB/Reportrar utan gränser (2023). Pressfrihetindex 2023 – journalistiken hotad av fejkad innehåll. <https://www.reportrarutangranser.se/pressfrihetsindex-2023-journalistiken-hotad-av-fejkad-innehall/> [Hämtad 2023-05-26]
- SCB (2023). *Inkomstskillnaderna ökar i Sverige*. Örebro: Statistikmyndigheten SCB. <https://www.scb.se/pressmeddelande/inkomstskillnaderna-okar-i-sverige/>
- SOU 1968:38. *Yttrandefrihetens gränser*. Stockholm: Norstedt & Söner.
- Statens medieråd (2020). Barn och ungas rättigheter på digitala plattformar. *En vägledning till aktörer*. Stockholm: Statens medieråd.
- Statens medieråd (2021). Juridiken bakom sharenting. *Barns rättigheter när vårdnadshavare publicerar bilder eller annan information om sitt barn på internet*. Stockholm: Statens medieråd.
- Steen-Johnsen, Kari, Fladmode, Audun & Arnfinn H. Midtbøen (2016). *Sosiale normer og politisk toleranse*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning og Fritt Ord.
- V-Dem Institute (2023). Democracy Report 2023. *Defiance in the face of autocratization*. Göteborg: V-dem Institute.

